

УДК 272-662:327

© Іван Данилюк (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ: ПОЗИЦІЯ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI

У статті аналізується дипломатична діяльність Католицької церкви на міжнародній арені у поглядах Папи Бенедикта XVI¹.

У дослідженні коротко подано специфіку діяльності Католицької церкви та Святого Престолу на міжнародній арені, зроблено аналіз взаємозв'язку Католицької церкви та Святого Престолу, яке обумовлюється фактичним злиттям правових порядків назв інституцій. Охарактеризовано місію, яку бачить Церква у своїй діяльності на міжнародній арені.

Основний акцент у статті робиться на погляди Папи Бенедикта XVI, щодо міжнародної діяльності Католицької церкви та Святого Престолу. Проаналізовано основні думки Папи щодо міжнародної діяльності Католицької церкви та Святого Престолу, а також пропозиції Бенедикта XVI до міжнародного співтовариства.

Розглянуто критику Бенедиктом XVI структур ООН та подано його пропозиції щодо необхідності реформування ООН і формування «справжнього світового політичного авторитету».

Також у статті розглянуто питання, які актуалізовував Папа Бенедикт XVI на міжнародній арені, а саме: захист прав та свобод людини і держави, захист релігійної свободи, відповідальність за захист, питання миру, проблема біженців.

Ключові слова: Католицька церква, Святий Престол, Ватикан, дипломатія, міжнародні відносини.

Ivan Danyliuk (Kyiv)

THE ACTIVITIES OF THE CATHOLIC CHURCH IN THE INTERNATIONAL ARENA: POSITION OF POPE BENEDICT XVI

Abstract. The article analyzes the diplomatic activity of the Catholic Church on the international arena in the views of Pope Benedict XVI.

The article briefly describes the activities of the Catholic Church and the Holy See in the international arena. An analysis of the interconnection between the Catholic Church and the Holy See is made, which is conditioned by the factual merger of the legal order of these institutions. The mission of the Church in the international activities is analyzed.

The main focus of the article is made on the views of Pope Benedict XVI on the international activities of the Catholic Church and the Holy See. The article considers the main ideas of the Pope regarding international activities of the Catholic Church and the Holy See, as well as the proposals of Benedict XVI to the international community.

Benedict XVI's critics of the United Nations structures were analyzed, as well as his proposals regarding United Nations reforms and the formation of «true world political authority».

Also, the article considered issues that were actualized by Pope Benedict XVI on the international scene, namely: the protection of human rights and freedoms, the protection of religious freedom, responsibility for protection, the issue of peace and refugees.

Keywords: Catholic Church, Holy See, Vatican, diplomacy, international relations.

Постановка проблеми. Проблема діяльності Католицької церкви на міжнародній арені є невід'ємною складовою всього комплексу питань, пов'язаних з міжнародною правосуб'єктністю Святого Престолу. Це обумовлено специфічною природою взаємозв'язку між інститутами Католицької церкви та Святого Престолу, яке, у свою чергу, обумовлюється фактичним злиттям правових порядків цих інституцій, адже відповідно до Кодексу канонічного права «Католицька церква та Апостольський Престол є моральними особами згідно з самим Божим розпорядженням»².

Відповідно до Компендіуму соціальної доктрини Католицької церкви «Святий Престол, або Апостольський Престол, – це повноправний суб'єкт міжнародного права, суверенна влада, яка здійснює власні юридичні дії. Він має зовнішній суверенітет, який визнаний у рамках міжнародного

співтовариства, відображає внутрішньоцерковний суверенітет і вирізняється організаційною єдністю та незалежністю»³. Саме через Святий Престол Католицька церква здійснює суверенну владу з національними державами, міжнародними організаціями та іншими акторами міжнародних відносин. Власне міжнародна діяльність Святого Престолу проявляється у наступних аспектах: «активне і пасивне право на дипломатичне представництво; використання *ius contrahendi* при укладанні угод; участь у міжурядових організаціях, наприклад, тих, що належать до системи ООН; посередницька роль у конфліктних ситуаціях»⁴.

Місією дипломатичної діяльності Католицької церкви є «не пошук користі для себе»⁵, а прагнення до «безкорисливого служіння міжнародному співтовариству»⁶: оскільки, з одного боку, спрямована на забезпечення свободи Церкви для виконання своєї релігійної місії, а з другого, прагне до співпраці з державами та міжнародними організаціями для утвердження високих моральних і соціальних цінностей, а також заради «соціального порядку, побудованого на цінностях справедливості, істини, свободи і любові»⁷.

Церква також заснувала або надихнула інших на створення установ та організацій, які обслуговують потребуєчих по всьому світу, до прикладу: Карітас (*Caritas*), Спільнота св. Егідія (*La Comunità di Sant'Egidio*), Католицька Акція (*L'Azione Cattolica*), Фокуляри (*Il Movimento dei focolari*), Опус Дей (*Opus Dei*), Лицарі Колумба (*I Cavalieri di Colombo*), Марійська дружина (*La Congregazione mariana*) тощо. Ці установи включають школи, клініки, лікарні, притулки та служби для біженців, які обслуговують сотні мільйонів людей у всьому світі. Вони також включають дипломатичні місії, призначені для залучення світу, його політичних і соціальних лідерів. Навіть незважаючи на те, що формат взаємодії є різним, мета – однакова: служити людині.

Міжнародна діяльність Святого Престолу, Католицької церкви та Католицьких організацій на міжнародній арені є широкою. Автор же зупиняється на аналізі поглядів Папи Бенедикта XVI щодо ролі Католицької церкви на міжнародній арені.

Аналізджерелтадосліджень Діяльність Католицької церкви та Святого Престолу на міжнародній арені окреслюється основними документами Католицької Церкви: Кодексом канонічного права⁸, Компендіумом соціальної доктрини Церкви⁹. Кодекс канонічного права (lat. *Codex Iuris Canonici*) є нормативним кодексом Католицької церкви Латинського обряду, фундаментальним документом церковних законів для Католицької церкви. У Кодексі канонічного права викладені основні питання щодо діяльності як Католицької церкви так і Святого Престолу. Компендіум соціальної доктрини Церкви (it. *Compendio della dottrina sociale della Chiesa*) є зводом основних документів Католицької церкви у сфері соціального вчення.

Для аналізу позиції Папи Бенедикта XVI цікавими документами є Енцикліка Бенедикта XVI «*Caritas in veritate*»¹⁰, яка стала відповіддю Церкви на світову фінансову кризу 2008 р. та містить цікаві думки Папи Бенедикта XVI щодо міжнародної співпраці, а також ідеї щодо реформування ООН, та створення нової структури, яка була б «справжнім світовим політичним авторитетом», ідеї щодо управління глобалізацією та ін.

У посланнях Бенедикта XVI до дипломатичного корпусу акредитованого при Святому Престолі,¹¹ Папа порушував питання міжнародної співпраці, питання миру, війни і конфліктів, а також пов'язані з ними проблеми.

Цікавим документом є Послання Папи до Генеральної Асамблеї ООН¹², в якому Бенедикт XVI відзначає важливість діяльності ООН в розробці та захисті прав людини, водночас піддає критиці ООН через домінування сильних держав.

Для аналізу питання миру та примирення цікавими виступають Послання Папи до Світового дня молоді «*Combattere la povertà, costruire la pace*»¹³. Проблема біженців та міграції подана в Посланнях Папи до Світового дня біженців та мігрантів¹⁴.

Мета дослідження: дослідити позицію Папи Бенедикта XVI щодо діяльності Католицької церкви на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. Папа Бенедикт XVI часто говорить про роль Святого Престолу та Церкви в суспільному житті, апелюючи до християнських витоків Церкви та цінностей, які стоять в її фундаменті: «Церква [...] отримала від свого засновника духовну місію, і вона не має жодного наміру втручатися безпосередньо в політичне або економічне життя. Проте, через свою місію і свій багаторічний досвід в історії суспільства і культури, вона хоче, щоб її голос був почутий

в концерті націй, тому що він завжди шанував фундаментальну гідність, особливо найслабших»¹⁵. На міжнародній арені Церква – запевняє Бенедикт XVI – прагне виступити містком між суспільним життям та суспільною етикою, заохочуючи «такі цінності, як гідність особи, справедливість і мир», та заперечує будь-які «форми приниження і порушення людського життя, особливо життя слабких»¹⁶. Адже, як говорить Папа, «голос Церкви на дипломатичній арені завжди характеризується волею, що міститься в Євангелії»¹⁷, а саме «служити справі людини»¹⁸. Тому Католицька церква на міжнародній арені пропонує та здійснює свій належний внесок з метою «будувати міжнародні відносини таким чином, щоб дозволити кожній людині і кожному народу відчувати, що вони можуть бути різними»¹⁹.

Під час зустрічі з членами Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Бенедикт XVI конкретизує діяльність Церкви на міжнародному полі: «Церква прагне зробити свій внесок, свій досвід 'людства', розроблений протягом багатьох століть серед народів кожної раси і культури, і зробити його доступним для всіх членів міжнародного співтовариства. Цей досвід і діяльність, спрямована на досягнення свободи для кожного віруючого, також прагне збільшити захист, що надається з правами людини»²⁰.

На шляху свого «служіння справі людини» Церква, а також Святий Престол працюють над захистом та пропагандою прав людини: «Церква не перестає проголошувати і захищати основні права людини, які, на жаль, до цих пір порушуються в різних частинах земної кулі, і працювати над визнанням прав кожної людини на життя, їжу, дах, роботу, охорону здоров'я, захист сім'ї і сприяти соціальному розвитку, повазі до гідності чоловіка і жінки»²¹. Для реалізації цих цілей Церква також працює за «допомогою міжнародної діяльності Святого Престолу»²² відповідно, внеском Церкви є «етична і моральна сфера», а також «вільна діяльність вірних Церкви» на службі загального блага²³.

Папа запевняє, що «Церква буде продовжувати [...] працю для захисту гідності кожної людини і загального блага»²⁴. І додає: «[Церква] не вимагає ніяких привілеїв для себе, а тільки законних умов і свободи дії, щоб виконувати свою місію»²⁵.

У зв'язку з цим «діяльність дипломатії Святого Престолу за самою своєю природою, направлена на заохочення серед інших сфер, в яких повинні бути реалізована свобода, аспект свободи релігії. [...] Апостольська Столиця, закликаючи до Католицької Церкви у всьому світі», закликає до «формування умов справжньої свободи»²⁶. Бенедикт XVI закликає захищати «права, пов'язані з релігією», та зауважує, що «повна гарантія релігійної свободи не може обмежуватися вільною культовою діяльністю; навпаки, варто справедливо враховувати громадський вимір релігії, а отже, і можливість віруючих відігравати свою роль у побудові суспільного устрою»²⁷.

Під час виступу в Генеральній Асамблеї ООН Папа звертає увагу на важливості релігії в захисті та заохоченні прав та збереженні миру, адже, на думку Бенедикта XVI: «бачення життя, міцно прив'язане до релігійного виміру, може допомогти досягти цих цілей, оскільки визнання трансцендентної цінності кожного чоловіка та кожної жінки сприяє перетворенню серця, що потім приводить до зобов'язання протистояти насильству, тероризму та війні, а також посиленню справедливості та миру»²⁸.

Водночас, виступаючи з основної трибуни Генеральної Асамблеї ООН, Бенедикт XVI критикує останню, оскільки, як вважає Папа, Організація Об'єднаних Націй «продовжує перебувати в кризі, тому що, як і раніше, підкоряється рішенням небагатьох, в той час як світові проблеми вимагають втручання в формі колективних дій міжнародного співтовариства»²⁹. Тому Папа закликає дипломатів «діяти спільно» та демонструвати готовність «діяти добросовісно», відповідно до законів і в солідарності з найслабшими регіонами планети³⁰.

Необхідно відзначити, що критика Організації Об'єднаних Націй простежується у Бенедикта XVI і в Посланні Папи до Генеральної Асамблеї ООН, і в Енцикліці «*Caritas in veritate*», – причини такої критики коріняться в тому, що організація є заручником «рішення небагатьох»³¹, а також, не визнання «за біднішими народами права реального голосу під час ухвалення спільних рішень»³². Тому Бенедикт XVI говорить, що у контексті «зростання всесвітньої взаємної залежності, а також в умовах глобального наступу рецесії, щоразу сильніше відчувається нагальність потреби реформувати і Організацію Об'єднаних Націй, і міжнародні економічні й фінансові структури, щоб таким чином концепція сім'ї народів набула конкретної форми»³³, та закликає до створення «справжнього світового політичного авторитету»³⁴. Новий «світовий політичний авторитет» необхідний саме у світлі «політичного, юридичного і економічного порядку, який би спрямовував

міжнародну співпрацю на шлях солідарного розвитку всіх народів»³⁵. Такий політичний авторитет потрібен «для управління всесвітньою економікою, для санації господарств, яких торкнулася криза, для запобігання поглибленню кризи і дисбалансів, які з цього виникають, для реалізації справи остаточного роззброєння, а також гарантування безпеки і миру, для забезпечення охорони навколишнього середовища і регуляції міграційних потоків. Діяльність такого авторитета повинна регулюватися правовими нормами, які базуються на принципах субсидіарності та солідарності, бути спрямованою на забезпечення спільного блага, бути заангажованою у справу справжнього інтегрального людського розвитку, бути інспірованою цінностями любові у правді. Крім того, такий авторитет повинен бути визнаний усіма, володіти ефективною владою, щоб гарантувати кожному безпеку, справедливість і поважання його прав. Зрозуміло, що він повинен володіти такими повноваженнями, які б змусили усі сторони підпорядковуватися його рішенням, а також забезпечили б йому впливові позиції на різних міжнародних форумах. Якщо цього не відбудеться, то міжнародне право, попри відчутний поступ на різних напрямках, наражалось б на ризик, що умовою його дотримання буде рівновага сил між найсильнішими»³⁶. Підсумовуючи перспективи створення нової влади, Бенедикт XVI говорить: «Інтегральний розвиток народів і міжнародна співпраця вимагають, щоб було встановлено вищий ступінь міжнародного порядку субсидіарного характеру для управління процесами глобалізації і щоб нарешті було запроваджено відповідний суспільний порядок, узгоджений із моральним порядком, а також встановлено зв'язок між моральною і соціальною сферою, між політичною та економічною і громадською сферою, який вже окреслений у Статутах Організації Об'єднаних Націй»³⁷.

При цьому Бенедикт XVI визнає важливість діяльності ООН в розробці правил та структур на міжнародному рівні, адже їхні результати «внутрішньо упорядковані просувати загальне благо, [а також], захищати свободу людини»³⁸.

Важливою складовою вчення Бенедикта XVI є концепція «відповідальності за захист». Так, Організація Об'єднаних Націй, попереджає Бенедикт XVI, має право та обов'язок втручатися, якщо держава не може захистити права свого населення або захистити своїх громадян у випадках стихійних чи політичних криз: «міжнародне співтовариство повинно втрутитися з правовими засобами, передбаченими в Статуті Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних документах»³⁹. Такі дії, підкреслює Папа, не можна розглядати як «необґрунтоване нав'язування» чи «обмеження суверенітету». «Навпаки, байдужість або нездатність втрутитися – роблять реальні збитки»⁴⁰. Більше того, на думку Бенедикта XVI, у міжнародних відносинах та внутрішніх дискусіях принцип «відповідальності за захист» має стати орієнтиром надійності урядів. Цей принцип має бути «визнаний, як моральна основа на право уряду здійснювати повноваження»⁴¹.

Важливим аспектом уваги Папи Бенедикта XVI було питання миру. Так, у своєму посланні з нагоди XLII «Світового дня миру», Папа говорить: «Сьогодні, ще більш актуальним, ніж будь-коли раніше, є потреба рішучого вибору міжнародним співтовариством на користь миру»⁴² та доповнює «військові варіанти не є рішенням» і «наси́льство, де б воно не проходило і незалежно від його форми, має бути рішуче засуджено»⁴³.

Бенедикт XVI пригадує, що Церква в історії людства доклала чимало зусиль для забезпечення миру, пошуку порозуміння та примирення між народами і країнами: «У концерті націй, [Церква] завжди докладає зусиль для сприяння порозуміння між народами і співпраці, заснованих на позиції лояльності, розсудливості і привітності»⁴⁴.

Початок понтифікату Бенедикта XVI припадає на початок міграційної кризи. Уже в своєму першому Посланні до «Світового дня біженців та мігрантів» Бенедикт XVI називає міграцію «знаком часу» сучасності, яка «стає важливою рисою світового ринку праці, в результаті, і як наслідок, серед іншого, потужним поштовхом глобалізації»⁴⁵. Папа наголошує на визнанні права на еміграцію: «Право особи на еміграцію входить до числа основних прав людини, з можливістю для кожного стабілізуватись там, де він вважає найбільш можливим для кращої реалізації своїх здібностей, сподівань та проектів»⁴⁶. І наголошує, що «Церква визнає це право кожної людини, в його подвійному аспекті можливості покинути свою країну і можливість в'їзду в іншу країну в пошуках кращих умов життя»⁴⁷. Водночас, дивлячись на соціально-політичні причини еміграції, Папа виступає за право не емігрувати: «повинно бути підтверджене право не емігрувати, тобто, можливість залишатися на своїй землі»⁴⁸.

Отже, у своїх поглядах Папа Бенедикт XVI неодноразово наголошує на морально-етичній складовій діяльності Католицької церкви на міжнародній арені.

Церква пропагує етико-моральні відносини, які завжди проходять крізь призму справедливості. Саме через відсутність справедливості в прийнятті рішень в ООН Бенедикт XVI піддає критиці діяльність останньої. Та попри критику, Папа відзначає позитивні аспекти діяльності ООН з розробки та захисту прав людини.

Бенедикт XVI говорить про необхідність створення справжнього світового політичного авторитету, який би керувався принципами солідарності та субсидіарності, і представляв би інтереси усіх.

Папа виступає захисником прав та свобод людини і запевняє, що діяльність Церкви на міжнародній арені завжди буде характеризуватись заохоченням прав людини. Водночас Папа звертається до міжнародного співтовариства із закликом поважати релігійні права та свободи і наголошує, що справжні релігійні цінності сприятимуть утвердженню миру на міжнародній арені.

Важливою складовою діяльності Папи Бенедикта XVI є пропаганда миру. Папа закликає проводити діалог та шукати шляхів примирення навіть при найменших шансах.

Порушує Бенедикт XVI і проблему біженців та мігрантів, яка набирала гостроти в період його понтифікату. Папа наголошує, що Церква визнає право на еміграцію та пошук кращих умов життя, водночас Бенедикт XVI закликає до захисту права не емігрувати, тобто можливості мирно жити на своїй батьківщині.

Варто зазначити, що роль Католицької церкви та Святого Престолу в світовій спільноті не окреслюється таким коротким переліком. Церква заснувала також або надихнула інших на створення установ та організацій, які обслуговують потребуючих по всьому світу (Карітас, Спільнота св. Егідіо, Католицька Акція, Фокуляри, Опус Дей, Лицарі Колумба, Марійська дружина тощо). Ці установи включають школи, клініки, лікарні, притулки та служби для біженців, які обслуговують сотні мільйонів людей у всьому світі. Вони також включають дипломатичні місії, призначені для залучення світу, його політичних і соціальних лідерів. Навіть незважаючи на те, що формат взаємодії є різним, мета – однакова: служити тим, хто не може бути іншим чином обслугованим. У контексті дипломатії, яку здійснює Католицька церква, моральний голос робить Католицьку церкву, а також Святий Престол все більш унікальними у своєму статусі у системі міжнародних відносин.

¹ Бенедикт XVI (*Joseph Aloisius Ratzinger*) заслужений Папа Католицької Церкви, 265-й Папа і єпископ Рима та 7-й правитель міста-держави Ватикан від 19 квітня 2005 р. по 28 лютого 2013 р.

² *Codice di Diritto Canonico* [Code of Canon Law], Roma, Unione editori cattolici italiani, 1997, к. 113.1.

³ *Компендіум соціальної доктрини Церкви* [Compendium of the Social Doctrine of the Church], Київ, Кайрос, 2008, п. 444.

⁴ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, п. 444.

⁵ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, п. 444.

⁶ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, п. 444.

⁷ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, п. 444.

⁸ *Codice di Diritto Canonico*.

⁹ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*.

¹⁰ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate* [Caritas in Veritate], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2009.

¹¹ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede* [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2005; Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede* [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2006; Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede* [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2009.

¹² Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'Organizzazione delle Nazioni Unite* [Meeting with the members of the General Assembly of the United Nations Organization], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2008.

¹³ Benedetto XVI, *Combattere la povertà, costruire la pace* [Fighting Poverty to Build Peace], Messaggio di santo padre Benedetto XVI per la XLII Giornata Mondiale della Pace 2009.

¹⁴ Benedetto XVI, *Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza* [Migrations: pilgrimage of faith and hope], Messaggio per la 99^a Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2013, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2012; Benedetto XVI, *Migrazioni: segno dei tempi* [Migrations: a sign of the times], Messaggio per la 92^a Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2006, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2005; Benedetto XVI, *Una sola famiglia umana* [One human family], Messaggio per la 97^a Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2011, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2010.

¹⁵ Benedetto XVI, *Incontro con il corpo diplomatico accreditato preso la repubblica di Turchia* [Meeting with the diplomatic corps accredited to the Republic of Turkey], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2006, n. 6.

¹⁶ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 15.

¹⁷ Benedetto XVI, *Incontro con il corpo diplomatico accreditato preso la repubblica di Turchia*, n. 7.

¹⁸ Benedetto XVI, *Incontro con il corpo diplomatico accreditato preso la repubblica di Turchia*, n. 7.

¹⁹ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 12.

²⁰ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 13.

²¹ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 5.

²² Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 12.

²³ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 12.

²⁴ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 5.

²⁵ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 5.

²⁶ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 13.

²⁷ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 11.

²⁸ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 10.

²⁹ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 2.

³⁰ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 3.

³¹ Benedetto XVI, *Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU*, n. 2.

³² Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³³ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³⁴ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³⁵ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³⁶ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³⁷ Benedetto XVI, *Caritas in Veritate*, n. 67.

³⁸ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 3.

³⁹ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 4.

⁴⁰ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n. 4.

⁴¹ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2006, n. 4.

⁴² Benedetto XVI, *Combattere la povertà, costruire la pace*. 2009, n.13.

⁴³ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2009, n.6.

⁴⁴ Benedetto XVI, *Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico accreditato preso la Santa Sede*, 2005, n.5.

⁴⁵ Benedetto XVI, *Migrazioni: segno dei tempi*, n. 1.

⁴⁶ Benedetto XVI, *Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza*, n. 6.

⁴⁷ Benedetto XVI, *Una sola famiglia umana*, n. 5.

⁴⁸ Benedetto XVI, *Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza*, n. 6.

Reference

1. Benedykt XVI (Joseph Aloisius Ratzinger) zasluhenyi Papa Katolytskoi Tserkvy, 265-y Papa i yepyskop Ryma ta 7-y pravytel mista-derzhavy Vatykan vid 19 kvitnia 2005 r. po 28 liutoho 2013 r.
2. Codice di Diritto Canonico [Code of Canon Law], Roma, Unione editori cattolici italiani, 1997, k. 113.1.
3. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy [Compendium of the Social Doctrine of the Church], Kyiv, Kairos, 2008, n. 444.

4. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy, n. 444.
5. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy, n. 444.
6. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy, n. 444.
7. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy, n. 444.
8. Codice di Diritto Canonico.
9. Kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy.
10. Benedetto XVI, Caritas in Veritate [Caritas in Veritate], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2009.
11. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2005; Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2006; Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede [Address to etc. ambassadors of the diplomatic corps accredited to the Holy See], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2009.
12. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'Organizzazione delle Nazioni Unite [Meeting with the members of the General Assembly of the United Nations Organization], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2008.
13. Benedetto XVI, Combattere la povertà, costruire la pace [Fighting Poverty to Build Peace], Messaggio di santo padre Benedetto XVI per la XLII Giornata Mondiale della Pace 2009.
14. Benedetto XVI, Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza [Migrations: pilgrimage of faith and hope], Messaggio per la 99ª Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2013, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2012; Benedetto XVI, Migrazioni: segno dei tempi [Migrations: a sign of the times], Messaggio per la 92ª Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2006, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2005; Benedetto XVI, Una sola famiglia umana [One human family], Messaggio per la 97ª Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato 2011, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2010.
15. Benedetto XVI, Incontro con il corpo diplomatico acreditato preso la repubblica di Turchia [Meeting with the diplomatic corps accredited to the Republic of Turkey], Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2006, n. 6.
16. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 15.
17. Benedetto XVI, Incontro con il corpo diplomatico acreditato preso la repubblica di Turchia, n. 7.
18. Benedetto XVI, Incontro con il corpo diplomatico acreditato preso la repubblica di Turchia, n. 7.
19. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 12.
20. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 13.
21. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 5.
22. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 12.
23. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 12.
24. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 5.
25. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 5.
26. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 13.
27. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 11.
28. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 10.
29. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 2.
30. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 3.
31. Benedetto XVI, Incontro con i membri dell'assemblea generale dell'ONU, n. 2.
32. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
33. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
34. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
35. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
36. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
37. Benedetto XVI, Caritas in Veritate, n. 67.
38. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 3.
39. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 4.

40. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n. 4.
41. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2006, n. 4.
42. Benedetto XVI, Combattere la povertà, costruire la pace. 2009, n.13.
43. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2009, n.6.
44. Benedetto XVI, Discorso agli ecc. ambasciatori del corpo diplomatico acreditato preso la Santa Sede, 2005, n.5.
45. Benedetto XVI, Migrazioni: segno dei tempi, n. 1.
46. Benedetto XVI, Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza, n. 6.
47. Benedetto XVI, Una sola famiglia umana, n. 5.
48. Benedetto XVI, Migrazioni: pellegrinaggio di fede e di speranza, n. 6.